

A dekrétum óta

A szovjet oktatásügy fejlődése

Most ötvenöt esztendeje, hogy 1919. december 26-án Lenin kezdeményezésére a Népbiztosok Tanácsa dekrétumot alkotott az írástudatlanság megszüntetéséről, amelyben elrendelte: „a köztársaság egész lakossága 8–50 éves korig, amennyiben nem tud írni vagy olvasni, köteles megtanulni az írást-olvasást anyanyelvén, vagy orosz nyelven, kívánsága szerint”. 1970-ben a Szovjetunió Kommunista Pártja XXIV. kongresszusa határozatában kimondja: „A kongresszus fontos feladatának tekinti az egész oktatási rendszer további tökéletesítését a gazdaság, a tudomány és a kultúra, a tudományos-technikai forradalom fejlesztési követelményeinek megfelelően. Az új ötéves tervben biztosítani kell a teljes áttérést az ifjúság általános középfokú képzésére, intézkedéseket kell tenni az általános képzést nyújtó iskolák anyagi bázisának további erősítésére...”

A két dokumentum megalkotása között alig több mint fél évszázad telt el. Azokat a hatalmas erőfeszítéseket, amelyeket a szovjet hatalom a kultúra és a tudomány gyors ütemű fejlesztésére fordított, még vázlatosan sem lehet egy cikk keretében összefoglalni. E helyen az oktatásügy fejlődésének egy-egy állomását főreksznünk felvillantani, érzékeltetve a kulturális forradalom fejlődési vonulatát.

Oroszország népeinek a forradalom előtt is számos kiemelkedő tudományos kutatója, írója, művésze, pedagógusa volt. Az ország hatalmas tömegei között azonban Európában a legmagasabb volt az írástudatlanság aránya. Lenin a Naplójegyzetek c. írásában rámutat, hogy Oroszország ezer lakosa közül 1897-ben mindössze 223 tudott írni-olvasni, és ez a szám 1920-ra mindössze 319-re emelkedett. Ezen belül is különösen alacsony volt az írni-olvasni tudók száma a nők között — 1897-ben ezer nő közül mindössze 131 tudott írni-olvasni, 1920-ban 244. A nemzetiségi területeken voltak olyan körzetek, ahol csak minden tizedik, huszadik, sőt, minden századik ember tudott írni, olvasni. Polgári közgazdászok a század elején kiszámították, hogy amennyiben az írástudatlanság felszámolásának az üteme nem változik, Oroszországban 125, egyes nemzetiségi körzetekben több száz év alatt küzdhetik le az írástudatlanságot.

A közoktatásról megjelent kiáltvány néhány nappal a forradalom győzelme után leszügezi „a gyermekek, serdülők és fiatalok iskolai oktatásának szabályszerű bevezetését”, és elhatározza, hogy az általános kötelező és ingyenes oktatás bevezetésével a lehető legrövidebb időn belül el kell érni, hogy mindenki tudjon írni és olvasni. Az írástudatlanság megszüntetését volt hivatva meggyorsítani az 1919. december 26-i dekrétum. A dekrétum megjelenését követő két évtized alatt több mint 60 millió ember tanult meg írni-olvasni, és 1939-ben a Szovjetunió 9 évnel idősebb lakosainak már 81,2 százaléka tartozott az írni-olvasni tudók közé. Ez alatt az idő alatt hatalmasat fejlődött az iskolák, a tanulók és a tanítók száma. 1914-hez viszonyítva 1939-re az iskolák száma 164 százalékkal, a tanulók száma 408 százalékkal, a pedagógusok száma 480 százalékkal emelkedett. Egyes köztársaságokban ennél sokkal magasabb volt a növekedés üteme. Az Üzbég Szocialista Köztársaságban például 1914-ben mindössze 704 tanító volt, 1939-ben már közel 38 ezer.

A szovjet oktatásügy fejlődésének alapelveit még Lenin dolgozta ki. 1902-ben az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt programtervezetében leszügezte az iskola és az egyház különválasztását, és az általános ingyenes és a 16. életév betöltéséig tartó kötelező oktatás bevezetésének szükségességét. Hasonló szellemben foglalt állást 1917-ben a program átdolgozásának tervezetéhez készült írásában. Az iskola és az egyház különválasztása a

forradalom első intézkedései közé tartozott.

Az OK(b)P programjának tervezetében Lenin 1919-ben leszügezte: „az iskolának a proletárdiktatúra eszközévé, vagyis olyaná kell válnia, amely nemcsak általában a kommunizmus elveinek közvetítője, hanem egyszersmind közvetítője annak az eszmének, szervezeti és nevelői befolyásnak is, amelyet a proletariátus gyakorol a dolgozó tömegek proletár és nem proletár tömegeire a kizsákmányolók ellenállásának teljes elnyomása és a kommunista rendszer megvalósítása érdekében”. Az oktatásügy tartalma különösen fontos volt Leninnek: Az ifjúsági szövetségek feladatai című, 1920-ban tartott beszédében hangsúlyozza, hogy „meg kell különböztetni, mi volt a régi iskolában rossz és mi az, ami számunkra hasznos, értenünk kell ahhoz, hogy kiválasszuk azt, ami a kommunizmus számára szükséges... a proletárdiktatúrának ama felhalmozódott tudás törvényszerű fejlődésének kell lennie, amelyet az emberiség a tőkés-földesúri-hivatalnok társadalom ágja alatt szerzett meg”. Ezeknek a megállapításoknak kultúrtörténeti jelentősége a szocializmus szempontjából éppen az, hogy különbséget tesz a kultúra értékes alkotásai és elvetendő produktumai között. A kulturális forradalom feladatának az értékek ápolását és továbbfejlesztését jelöli meg.

Lenin az oktatásügy tartalmi kérdéseivel együtt foglalkozott a fejlődés anyagi-szervezeti feltételeinek biztosításával is. A már idézett Naplójegyzetekben megállapítja: „Negyedévi költségvetésünk küszöbön álló átvizsgálása során gyakorlatilag is hozzá kell fognunk a dologhoz. Elsősorban, természetesen nem a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásait, hanem más hivatalok kiadásait kell csökkentenünk, hogy a felszabadult összegeket a Közoktatásügyi Népbiztosság szükségleteire fordítsuk.” A szovjet hatalom Lenin szellemében hatalmas anyagi erőket fordított az oktatásügy fejlesztésére. Lenin számos írásában, beszédében foglalkozott az oktatásügy döntő tényezőjével, a pedagógussal. A Naplójegyzetekben a feladatokat így fogalmazta meg: „A néptanító olyan magasra kell emelnünk, amilyen magasra csak lehet, nem áll és nem is állhat a burzsoá társadalomban. Ez olyan igazság, amely nem szorul bizonyításra. E cél érdekében rendszeres, szakadatlan és kitartó munkát kell végeznünk a tanító szellemi színvonalának, emelése, valóban magas hivatására való sokoldalú előkészítése és főleg, főleg és főleg — anyagi helyzetének javítása terén.”

A szovjet hatalom első évtizedeiben az írástudatlanság felszámolása és az elemi iskolai oktatás kiszélesítése mellett nagy fejlődést ért el a középfokú és felsőfokú oktatás fejlesztésében is. Ezt jól mutatja az, hogy a Nagy Honvédő Háború előestéjén a Kirgiz SZSZK-ban több középiskola volt, mint a cári birodalom falusi körzeteiben együttvéve. A felsőfokú tanintézetek száma 1914 és 1939 között 91-ről 750-re emelkedett, a hallgatók száma pedig hatszorosára növekedve meghaladta a hatszázszázat.

A Nagy Honvédő Háború éveiben a fasiszta agresszorok felmerhetlen pusztításokat végeztek a közoktatásügy területén is. Az oktatási intézmények ezrei pusztultak el, sok tízezer pedagógus vesztette életét. A Szovjetunióban a német fasiszta felett aratott győzelemben ott volt a szovjet hatalom iskolarendszerének oktató-nevelő munkája, szocialista hazaszeretetre és proletár internacionalizmusra nevelő tevékenysége is.

Ismerve a háborús pusztításokat, különösen nagy jelentőségű az a fejlődés, amely 1939 és 1959 között a szovjet oktatásügyben végbement. Az 1939-es népszámlálás adatai szerint a városokban a dolgozók 24,2 százaléka rendelkezett felső-, középfokú vagy részleges középfokú képzettséggel, a falusi dolgozóknak pedig 6,3 szá-

zaléka. A 20 év alatt végbement fejlődés eredményeként az 1959. évi népszámlálásnál már a fenti képzettséget a városokban dolgozók 56,4 százaléka, a falvakban 31,6 százaléka érte el. 1970-ben a megfelelő mutatószámok 75, illetve több mint 50 százalék. A szovjet iskolarendszer az 1950-es évek végéig az alábbiak szerint épült fel: iskola előtti nevelés (bölcsőde, óvoda), általános iskola (1–4 osztály), részleges középiskola (5–7 osztály), felsőbb középiskolai osztályok (8–10 osztály). 1959 és 1970 között kétszer emelkedett az iskolai oktatás kötelező szintjét: az 50-es évek végétől kezdve fokozatosan áttértek a kötelező 8 osztályos képzésre, a 60-as évek második felétől kezdve az általános középfokú oktatásra. 1973-ban a teljes középfokú oktatás a megfelelő korú fiatalok mintegy 75 százaléka terjedt ki. A következő években ez az arány 90 százaléka emelkedik. 1973-ban a 8 általános osztályt végzetek 90 százaléka folytatta tanulmányait a középfokú iskolákban.

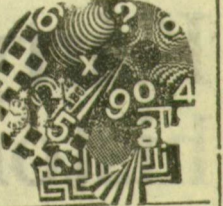
A Szovjetunióban az elmúlt évtizedekben nagy fejlődésen ment keresztül a felsőoktatás is. Az ország főiskoláin az 1970–71-es tanévben 4,5 millióan tanultak, 3,5-szer többen, mint Angliában, Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Olaszországban összesen. 10 ezer szovjet lakosra a 70-es évek elején 190 főiskolai hallgató jutott. Tadzsisztanban, Kirgizisztanban, Kazahsztanban, Türkmenisztanban a főiskolai hallgatók száma a lakosság számához arányítva több mint kétszerese az olyan fejlett tőkés országokénak, mint Nagy-Britannia, Olaszország, Franciaország, NSZK vagy Japán és nyolc-tízszere az olyan szomszédos országokénak, mint Törökország vagy Irán. Ennek a gyors ütemű fejlődésnek az eredménye, hogy míg 1964-ben a Szovjetunióban ezer dolgozóra 42 felsőfokú diplomával rendelkező szakember jutott, ez a szám 10 év alatt 62-re emelkedett. Jelenleg a Szovjetunió oktatásügyében közel 3 millió pedagógus dolgozik, és számuk állandóan növekszik. Abban az országban, ahol fél évszázaddal ezelőtt az írástudatlanság felszámolása jelentette az egyik legnagyobb oktatáspolitikai feladatot, ma a középfokú oktatás általános kiszélesítése mellett, a felnőttek oktatásában mind nagyobb szerepet kap a dolgozók továbbképzése. Ezt különösen szükségessé teszi az a hatalmas tudományos-technikai fejlődés, amely általános jellemzője a szovjet gazdaságnak. Csupán az 1974. éves terv mintegy 1200 új, nagy jelentőségű cikk gyártását írta elő, és előírta a 540 új technológia és termelési automatizálási folyamat bevezetését. Ennek megfelelően a felnőttoktatás az általános műveltség emelése mellett mind szélesebb körben foglalkozik a szakmai képzéssel és továbbképzéssel. A felnőtt lakosság közül jelenleg évente több mint 4 millió dolgozó vesz részt középfokú oktatásban, 1 millió 746 ezren tanulnak a specializált középfokú oktatási intézmények esti és levelező tagozatain, a felsőfokú iskolák ugyanilyen tagozatainak 2 millió 243 ezer hallgatója van. Csupán 1973-ban a szakmai továbbképzés különféle formáiban a Szovjetunióban több mint 20 millió egyén, mérnök és technikus alkalmazott vett részt, akik közül mintegy 5 millió volt a munkás.

A felnőttoktatás ilyen széles köréhez hozzájárulnak azok a kedvezmények, amelyek az esti és levelező tagozatokon tanuló dolgozóknak biztosítanak. Az általános középiskola esti és levelező tagozatain tanuló dolgozóknak egy nappal csökkentik a munkahatét, a falusi iskolák tanulóinak munkahatét 2 nappal csökkentik. Ezt az időt az átlagbér 50 százaléka fizeti ki abban az esetben, ha a bér nem csökken a minimum alá. Emellett a dolgozók fizetés nélkül szabadnapot is kérhetnek, az iskolai oktatás napján a dolgozókat nem lehet túlóráztatni. A vizsgákra a dolgozók külön pótszabadságot kapnak.

A vázlatos áttekintés számadatai dokumentálják azt a hatalmas kulturális fejlődést, amelyet az 55 év előtti dekrétum óta a Szovjetunió elért. Ez a kulturális fejlődés az egyik alapvető feltétele a kommunizmus anyagi-technikai bázisa növekvő ütemű megteremtésének, a személyiség sokoldalú fejlődésének, a csak közönségesen boldoguló egyén életmódja állandó gazdagodásának.

KONCZ JÁNOS

„Tettem a dolgom”

Néve: dr. Béládi Ilona. Született: Szegeden. Egyetem: tanulmányait szintén itt végezte. Pályája egyenesen felfelé ível: orvosdoktor, hat év múlva laboratóriumi szakorvos, tizenkét évvel később kandidátus. 1970 júliusától docens, négy évre rá, tehát majdnem fél éve a Szegedi Orvostudományi Egyetem mikrobiológiai intézetének vezetője. 1960–63-ban elvégezte a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet is.

Ideiglenes „szálláshelyén”, az intézeti könyvtár egyik sarkában fogad a professzor asszony. Megjelenéséből hiányzik mindaz, amit a köztudat professzoroknak tart. Sokan úgy vélik: ahhoz, hogy az átlagnál magasabb teljesítményt érjen el valaki a tudományokban, kicsit aszkétának is kell lennie. Le kell mondania az élet kínálta egyéb szépségekről, értékekről, garadáról, hogy csakis egy istent, a tudomány magaválasztotta gyermekét szolgálja, minél odaadóbban. És ez minden bizonylat erősztésébe kerül. Ennek az erőfeszítésnek nem látam még csak a nyomát sem a professzornőn. Könnyed mozdulattal, a derűs, kiegyensúlyozott asszony mosolyával kínál helyet. „Soha nem értem meg, ha valaki rámm kíváncsi. En nem találom magamban semmi érdekességet. Mindig tettem a dolgom, ahogy kellett, és ahogy jölesett, egyik napról a másikra. Mi ebben a különleges?” Így kezdődött a beszélgetésünk és azzal, hogy tulajdonképpen nem szeret magáról társalogni éppúgy, mint főzni, és hogy nincs is áldás azon, amit nem szeretettel csinál az ember.

Az első félórán anyja és feleség volt. Leles és melegsívő, aki most is jót derül felnőtt fia gyermekkorai történetén. Pályája kezdetén — és első, fél éves angol tanulmányútja idején is — a fiúk még kicsik voltak. Szokványos kérdés: hogyan tudta egyeztetni a két hivatást, hogy birta idővel, energiával?

„Tudományos pályán egy nő, ha anyja is, nagymama nélkül, megértő férj nélkül sehogysem tud boldogulni. Tehát ha az én eredményeimről érdeklődik valaki, ezekről bizonyos értelemben csak többszámaban tudok beszélni. Aztán nem volt mellékes az anyagi háttér sem, amelyet kezdetben a férjem, aki szintén orvos, teremtett meg, hiszen az öttagú családban a nagymama sem győzött mindent egyedül.”

Hogyan tudott „kibújni” az anyai érzelmek kényszerítő ereje alól?

A válaszbán ismét férje megértését és segítségét, valamint

edényját említi. „Lehet, hogy becsaptam magam, de megnyugtató az a tudat, hogy anyámmal vannak a gyerekeim.”

A tehetség és a hajtóerő, a családi „mentőosztag” azonban még mindig nem biztosítéka annak, hogy valaki sikereket érjen el a tudományos életben. Ha erre receptet lehetne összeállítani, az összetevők között az első helyek egyikén állna a jó tanítómester, és a jó néhány, együttműködő munkatárs.

„Az intézet volt vezetőjéről, Ivanovics György professzorról nagy tisztelettel és elismeréssel szól Béládi Ilona. Sok egyéb között neki köszönheti azt, hogy tanszékvezetőként olyan kollektívát, olyan munkaszellemet örökölt, amely csak segítségére lehet új, vezetői erőket is igénylő beosztásában.

„Megemlítem még valamit, amit tanítómestereknél köszönhetek: tőle sajátítottam el, hogyan kell ezen a pályán egyszerűen megsejteni az életet. A hétköznapi kemény munkával töltötte el 6 is, késő estig, de szombatjai és vasárnapjai a szórakozás, a kapcsolódás jegyében teltek el. Így sikerül nekem is relatív egyensúlyban tartanom magamat.”

Mikor megkérdezem, 6 mivel tölti el a hétvégét, magyarázatot kapok azokra a latin közmondásokra, amelyekkel oly sűrűn megtűzdelte beszélgetésünket. Bölcsésznek készült ugyanis. Elvégezt egy évet a latin–olasz–törtnélem szakon, de aztán a tanári pályától orvostudományhoz. Akkor még nem tudhatta, hogy végül is csak tanár lesz belőle.

„Lelkem mélyén megmaradtam bölcsésznek. Gyakran veszem elő a versesköteteket, de inkább a régieket. Mindent az energia kell, egy vers megértéséhez is, gondoljon csak Adyra. Hogy a maiakat felfogjam, ahhoz már nincs erőm.”

Visszakanyarodva a jelenbe, a vírusok ismerőiténél és tanárának teszem fel a kérdést: milyen közeli tervek foglalkoztatják jelenleg?

Már készül nagydoktori disszertációja, de kicsit visszavetette ezt a munkát néhány esemény. Új feladatok elé állítja az oktatási reform, és bele kell szoknia az intézetvezető szerepébe is. És májusban meghalt a pótolhatatlan édesanyja...

Amikor ezt mondja, észomrodik. Aztán ismét egy latin közmondást idéz: „Késedelemben a veszély — Hát nem halogathatom sokáig a disszertációt, csinálom.”

CHIKÁN AGNES

Üzlet vagy misszió?

Ki tudja, hány karásonya alatt lesz könyv az idén? Bizonyára sok helyen, hiszen a lázas-izgalmas ajándékvadászat során számosan benyitottunk a könyvtárakba is. Szülőnek, testvérnek, barátoknak választottunk — ízelőket, érdeklődésüket számba véve — az értékes portékából. A kereskedők szerint ez az időszak a könyvvásárlás szezonja; ilyenkor a drágább képzőművészeti albumok is könnyen gazdára találnak.

Nem mintha év közben, a hétköznapiokon, inséges idők között, tenének a könyvek. Terjesztésük hivatásos patronusai, az üzemi könyvbizományosok — szennyvedélyből, misszióból, vagy üzleti érdekből — mindenkor kínálják, propagálják áruikat. Gondoskodnak arról, hogy a legfrissebb művek is időben eljussanak a vevőkhöz. A Művelt Nép Könyvtérjesztő Vállalat „beértett emberei” ország-erőse számok gyárbán megtalálhatók. Szép és szakirodalmi, művészeti kiadványokat, lexikonokat, a legújabb műveltségű érdeklődésű dolgozók igényeit is ki tudják elégíteni, fizikai munkások, mérnök-

kök, adminisztrátorok egyaránt vásárolnak tőlük. Faluhelyen, termelőszövetkezetekben már kevésbé jó a helyzet. A szegedi járásban is nem egy szövetkezet van, melyet a könyvtérjesztő vállalat nem vont be hálójába. Talán azért, mert nem találja kifizetőddnek? Példát vehetnénk a Kossuth Könyvtáráról, amely a legkisebb helyekre is eljuttatja kiadványait, nem csupán üzletnek, hanem politikai misszióknak tekint a könyvtérjesztést. A szép és szakirodalmi propagálása közművelődési feladat, s alapjában nem független a politiktól sem. Bár néhol kevesebb nyereséggel jár, mint egy-egy nagyzomban megsemmisíthető lemondani róla!

Üzlet vagy misszió a könyvtérjesztés? I.e. az is, ha üzlet, akkor nem elég okosan megmondani a csinálgát. Még számos kiadványt kell eladni. Ha a könyvtérjesztés misszió, akkor ott, ahol a legtöbb feladatra volna nem ér el erejét. A könyvtérjesztésnek olyannak kell lennie, hogy mindkét fél: eladó és vásárló nyíjen rajta, gazdagodjon általa.

LADÁNYI ZSUZSA